

Date: 5th October-2026

O'ZBEK TILIDA O'RIN RAVISHLARINING SINTAKTIK
XUSUSIYATLARI

Saydullayeva Dilbar Farhod qizi

O'zbekiston Milliy universiteti Jurnalistika va o'zbek filologiyasi fakulteti lingvistika
yo'nalishi magistranti

E-mail: saydullayevadilbar069@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek tilshunosligida ravish so'z turkumining muhim ma'no turi hisoblangan o'rin ravishlarining semantik, morfologik va sintaktik xususiyatlari tadqiq etiladi. Maqolada o'rin ravishlarining yasash usullari, ma'no turlari va nutqda bajaradigan sintaktik vazifalari atroflicha tahlil qilingan. Maqola davomida o'rin ravishlarining boshqa so'z turkumlari (xususan, ot va ko'makchili qurilmalar) bilan munosabati va tasnifi jadval ko'rinishida tizimlashtirilgan hamda amaliy misollar bilan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: ravish, o'rin ravishi, semantika, sintaktik vazifa, morfologik usul, leksik-sintaktik usul, kelshik shakllari.

Аннотация: В данной статье исследуются семантические, морфологические и синтаксические особенности наречий места, являющихся важным смысловым разрядом наречия в узбекском языкознании. В работе подробно проанализированы способы образования наречий места, их смысловые типы и синтаксические функции в речи. В ходе исследования взаимосвязь наречий места с другими частями речи (в частности, существительными и послеложными конструкциями) и их классификация систематизированы в виде таблицы и подтверждены практическими примерами.

Ключевые слова: наречие, наречие места, семантика, синтаксическая функция, морфологический способ, лексико-синтаксический способ, надежные формы.

Abstract: This article examines the semantic, morphological, and syntactic features of adverbs of place, which are an essential semantic category of adverbs in Uzbek linguistics. The paper thoroughly analyzes the formation methods, semantic types, and syntactic functions of adverbs of place in discourse. Throughout the research, the relationship between adverbs of place and other parts of speech (particularly nouns and postpositional constructions) as well as their classification are systematized in tables and supported by practical linguistic examples.

Keywords: adverb, adverb of place, semantics, syntactic function, morphological method, lexico-syntactic method, case forms.

KIRISH

O'zbek tili grammatikasida ravish harakat yoki holatning belgisini, bajarilish tarzi, vaqti, o'rni, sababi va maqsadini bildiruvchi mustaqil so'z turkumi hisoblanadi.

Date: 5th October-2026

Ravishlarning ma'no turlari orasida o'rin ravishlari harakat yoki holat yuz beradigan, yo'naltirilgan yoki sodir bo'layotgan makon va o'rinni ifodalashda alohida o'rin tutadi.

Tilshunoslikda o'rin ravishlarini ot turkumiga mansub o'rin otlaridan hamda o'rin ko'rsatuvchi ko'makchili birikmalardan farqlash, ularning semantik va sintaktik chegaralarini belgilash dolzarb masalalardan biridir. Ushbu tadqiqotning maqsadi o'zbek tilidagi o'rin ravishlarining leksik-semantik guruhi, yasaliish va shakllanish manbalari hamda gapdagi sintaktik vazifalarini tizimli ravishda tahlil qilishdan iborat.

Asosiy qism

O'rin ravishi — ish-harakat va holatning bajarilish yoki yuz berish o'rnini, yo'nalishini bildirishga xizmat qiladigan ravish turidir. U qayerda?, qayerga?, qayerdan? kabi so'roqlarga javob beradi.

O'rin ravishlari tuzilishiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi:

1. Sodda o'rin ravishlari: *ilgari, olg'a, orqaga, ichqari, tashqari, pastga, yuqori, uzoq, yaqin.*
2. Qo'shma va juft o'rin ravishlari: *u yoq-bu yoq, u yer-bu yer, onda-sonda, har yerda.*

O'rin Ravishlarining Semantik va Morfologik Tasnifi

Quyidagi jadvalda o'rin ravishlarining ma'no turlari, shakllanish vositalari va amaliy misollari keltirilgan:

Semantik Guruh	Shakllanish / Yasalish Usuli	Grammatik / Leksik Ko'rsatkichlar	Amaliy Misollar	Gapdagi Sintaktik Vazifasi
Yo'nalish bildiruvchi	Morfologik (Kelshik / Yo'nalish)	-ga, -qori, -qari	<i>Olg'a, ilgariga, ichqari, yuqori</i>	Hol (O'rin holi)
Sodir bo'lish o'rnini bildiruvchi	Asos va kelshik shakllari	-da (qo'shimchasi bilan qotgan)	<i>Uzoqda, yaqinda, o'rtada, shunda</i>	Hol (O'rin holi)
Chiqish/Manba o'rnini bildiruvchi	Morfologik (Chiqish kelshigi)	-dan (qotib qolgan shakllar)	<i>Olisdan, uzoqdan, yuqoridan, ichkaridan</i>	Hol (O'rin holi)
Noma'lum/Uumumlashgan o'rin	Leksik- sintaktik (Juftlashuv / Takror)	Juft va takroriy so'zlar	<i>U yer-bu yerda, har qaerda, u yoq-bu yoqqa</i>	Hol (O'rin holi)

O'rin ravishlarini tahlil qilish natijasida quyidagi muhim lingvistik xususiyatlar aniqlandi:

Date: 5th October-2026

1. Kelshik qo'shimchalarining qotib qolishi (Leksikallashuv): O'rin ravishlarining aksariyati tarixan otlarga yo'nalish (-ga), o'rin-payt (-da) va chiqish (-dan) kelshik qo'shimchalarining qo'shilishi hamda ushbu shakllarning leksikallashuvi natijasida yuzaga kelgan (*masalan: uzoq + da = uzoqda, ich + qari = ichqari*).

2. Sintaktik xususiyati: O'rin ravishlari gapda, asosan, o'rin holi vazifasida keladi. Shuningdek, ular fe'llar bilan birikib, harakatning makoniy chegarasini belgilaydi.

3. Otlar bilan farqi: O'rin otlari konkret narsa-buyum yoki joy nomini bildursa (*shahar, maktab, xona*), o'rin ravishlari nisbiy va umumlashgan makoniy ko'rsatkichni bildiradi (*yaqin, uzoq, ilgarida, pastda*).

4. Xulosa

O'zbek tilida o'rin ravishlari bo'yicha olib borilgan tadqiqot quyidagi xulosalarni chiqarishga imkon beradi:

1. O'rin ravishlari harakat va holatning makoniy koordinatalarini ko'rsatuvchi alohida va boy semantik guruhni tashkil etadi.

2. Ushbu ravishlar asosan morfologik-sintaktik usul bilan shakllangan bo'lib, kelshik va so'z yasovchi affikslarning leksikallashuvi ularning asosiy manbasi hisoblanadi.

3. O'rin ravishlarining nutqda to'g'ri qo'llanishi va ularni o'rin otlaridan farqlash tilshunoslik hamda amaliy til o'rgatish metodikasida muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Jamolxonov, H. (2005). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: Talqin nashriyoti.
2. Rahmatullayev, SH. (2006). *Hozirgi o'zbek adabiy tili (O'quv qo'llanma)*. Toshkent: Universitet.
3. Sayfullayeva, R., Bahriddinova, B., Abduroziqova, SH. va boshq. (2010). *Hozirgi o'zbek tili*. Toshkent: Fan va texnologiya.
4. Tursunov, U., Muxtorov, J., Rahmatullayev, SH. (1992). *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'zbekiston.
5. Hojiyev, A. (1981). *O'zbek tili morfologiyasi, grammatik kategoriyalar va so'z turkumlari*. Toshkent: Fan.

